

TÖRÉSVONALAK

HALLGATÓI ÉRTÉKVILÁGOK BELSŐ RÉTEGZETTSÉGE EGY HÁROM ORSZÁG HATÁRÁN FEKVŐ RÉGIÓ FELSŐOKTATÁSI INTÉZMÉNYEIBEN

A Z ÉRTÉKEK VILÁGÁNAK KUTATÁSA fontos támpontokat adhat számunkra abban az esetben, ha elemzésünk terepét a különböző társadalmi csoportok gondolkodási struktúrájának, cél- és eszközrendszerének, valamint erkölcsi normáinak különbözőségei jelentik. Az egyes társadalmi rétegekre jellemző értékpreferenciák kapcsolódnak a Bourdieu-i habitus-fogalomhoz, az ideálisnak tartott életmód- és életstílus-jegyekhez, és mintegy keretbe foglalják a követendő etikai szabályokat. Az így kiformalódó értékvilágok természetesen nem tekinthetők statikus kategóriáknak, hiszen elemei beágyazottak az adott gazdasági, társadalmi és kulturális viszonyokba, és átalakulásuk folyamata illeszkedik – vagy idővel követi – az előbbieket változásait. A modernizáció, majd a modernizáció váltsága ugyanis alapjaiban szabja át a társadalmak, társadalmi rétegek preferenciáit – mindez pedig kedvezett az értékszociológia utóbbi évtizedekben tapasztalható felfutásának (*Beluszky 2000*).

Az értékrendszerek kutatásának különböző módszertani technikái nem csak az eltérő kultúrák és országok értékrendszereinek összevetésére alkalmasak, hanem megragadhatják a már említett időbeli változásokat is. Az European Value System Study, amelynek az első adatfelvétele 1981-ben zajlott le, és azóta nemzetközi összehasonlító vizsgálatná nötte ki magát, egyszerre kutatja a kultúrák közötti eltéréseket és a longitudinális tendenciákat. Ez utóbbi kutatás a következő jellegzetességekben határozza meg a sajátosan európai értékeket: individualizmus, tradícióvesztés és a tolerancia terjedése (*Tomka 2001*).

A magyar társadalom értékrendszerében megfogható változásokra – még az értékszociológiai kutatások gyakorlata előtti időket is felölelve, 1945-től – Beluszky tesz kísérletet, aki az értékrendet átalakító folyamatok között kiemelt helyen tárgyalja a politika világát, annak a mindennapokra és az emberek életmódjára, gondolkodására gyakorolt hatását (pl. klientizáció), valamint a propagandában kirajzolódó, a magyar társadalomhoz nem szervesen illeszkedő hivatalos értékrendet. A szerző kiegészíti és tovább árnyalja a Hankiss által készített, a huszadik századi magyar társadalomban együtt élő értékrendszerekre (hagyományos keresztény, puritán-felhalmozó, fogyasztói-hedonista, valamint 19. és kora 20. századi munkásmozgalmi értékrend) vonatkozó tipológiáját is (*Beluszky 2000*). A szocialista rendszer által preferált kollektivisták kategóriák azonban nem tudták betölteni a nekik szánt helyet

a magyar társadalom gondolkodásában, hiszen hatásuk a hetvenes évektől folyamatosan csökkent, az összehasonlító kutatások pedig már egy individualista, konformista és az anyagi javakat előtérbe helyező értékvilágot mutattak ki. A kilencvenes évek – Kamarás szerint – egyfajta vákuumot eredményeztek, hiszen a központi ideológia hatása már elenyészett, ugyanakkor a közgondolkodásban a posztmodern gondolati struktúrák meggyökeresedése sem zajlott le (Kamarás 2010).

Bauer a fiatalok preferenciáinak vizsgálatakor egy immateriális (pl. boldog élet, barátság, családi biztonság), egy anyagi javakhoz (pl. gazdagság, változatos élet), valamint egy társadalmi tudathoz kapcsolódó (pl. hatalom, nemzeti tradíciók) értékcsoportot ír körül az ezredforduló időszakában. Az előbb felsorolt kategóriák az Ifjúság 2000 vizsgálat eredményei alapján ebben a sorrendben – csökkenő fontossággal – követik egymást a fiatalok értékrendjében (Bauer 2002). Az Ifjúság 2004 – a kiinduló állapotokhoz képest – egy, a posztmateriális értékek irányába tett elmozdulást mutat, valamint a materiális-egzisztenciális kategóriák háttérbe szorulását (Bauer 2005). Az ifjúság azonban a társadalom sajátos csoportja – pusztán ezen adatok alapján tehát nem jelenthetjük ki azt, hogy a posztmateriális értékek a magyarországi értékvilág egészében markánsabban jelennek meg az ezredforduló után. Ezen kívül nem szabad szem elől tévesztenünk az értékek tágabb környezetbe való beágyazottságot sem – a pillanatnyi gazdasági helyzet, a társadalmi stabilitás mértéke ugyanis hatást gyakorol a materiális-posztmateriális tengelyen való elhelyezkedésre is.

Jelen tanulmány célja, hogy a felsőoktatásban nappali tagozaton tanuló hallgatók preferenciáit egy regionális, de három országra kiterjedő (Magyarország, Románia, Ukrajna) mintában elemezze. A hallgatók értékrendszere minden valószínűség szerint számos ponton hasonló eredményeket fog mutatni a Bauer-féle kutatásokkal, hisz a vizsgált korosztályban átfedés található, ugyanakkor a hallgatói populáció messze nem feleltethető meg a 15–29 év közötti korosztálynak, így összevetésük lényeges differenciákat is megragadhat. A diákok értékrendszerének feltérképezésén kívül megpróbáljuk feltárni azt is, hogy gondolkodási struktúrájukat és attitűdjeiket az egyes szocio-kulturális változók milyen irányban alakítják – pl. milyen hallgatói csoportokban ragadható meg fokozottabban a materiális, és melyeken a posztmateriális értékrend. Végül kísérletet teszünk arra, hogy az egyes értékek együttjárását modellezzük, majd faktorok kialakítására teszünk kísérletet.

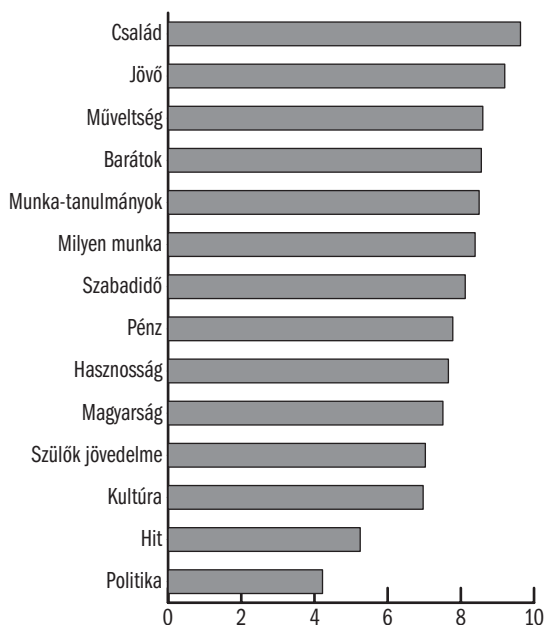
Jelen kutatás empirikus része a Regionális Egyetem Kutatócsoport 2005-ös, majdnem ezer főt érintő (n=952) lekérdezésén alapul, amely egy három ország határán fekvő régió intézményeinek Nyíregyházi Főiskola (n=253), a Kölcsey Ferenc Református Tanítóképző Főiskola (n=40), Kárpátaljai Magyar Tanítóképző Főiskola (n=39), Partiumi Keresztény Egyetem (n=55), és a Debreceni Egyetem következő karjai: BTK (n=93), TTK (n=142), Orvosi Kar (n=45), Műszaki Főiskolai Kar (n=68), Agrártudományi Kar (n=59), Pedagógiai Főiskolai Kar (n=40), Egészségügyi Főiskolai Kar (n=80), Állam és Jogtudományi Kar (n=24), Közgazdaságtudományi Kar (n=31) végzés előtt álló nappali tagozatos hallgatóit érintette. Az értékpreferen-

ciák feltérképezésére a kérdőívben két kérdés vonatkozott, ezek egyike megegyezett az Ifjúság 2000 kutatás során felhasznált kérdéssorral, így tanulmányunkban az ennek során nyert adatok elemzésére vállalkozunk. Ekkor a hallgatóknak egy tízes fokozatú skálán kellett megítélniük a következő értékek fontosságát: család, munka-tanulmány, szabadidő-kikapcsolódás, barátok, politika-közélet, kultúra-műveltség, hit-vallás, pénz, magyarság, milyen munkát végez, mennyi a szülők jövedelme, mennyire művelt, mennyire fontos számára, hogy hasznos tagja a társadalomnak és hogy megvalósuljanak a jövővel kapcsolatos tervei. A magyarázó változók hálóját az ország (Magyarország, Nagyvárad és Beregszász), a nem, az állandó lakóhely településtípusa, valamint az egyetemi karok (Agrártudományi Kar, BTK, TTK, Közgazdaságtudományi Kar, Orvosi Kar, Állam- és Jogtudományi Kar) beosztása képezte. Ez utóbbi változó esetében a kvótás mintavétel miatt bizonyos karok olyan alacsony elemszámmal képviseltették magukat, hogy az elemzés második és harmadik szakaszában ennek hatására már nem térhettünk ki.

A hallgatói értékpreferenciák jellemzése

Az Ifjúság 2000 kutatási eredményei azt mutatták, hogy a fiatalok életében leginkább a család (9,7), a saját jövővel kapcsolatos tervek (9,4), valamint a jövedelem (9) és a pénz (8,8) fontossága volt kiemelkedő, míg a politika (4), a vallás (5,1) és a kultúra (7) a legkevésbé domináns kategóriaként jelennek meg. A két szélső pólus között találjuk – többek között – a műveltség (8,4), a magyarság (8,4) vagy a szabadidő (8,3) fontosságát (*Bauer 2002*). Pusztai értékszociológiai aspektussal is rendelkező kutatásai a Partium térségének középiskolás diákjait vizsgálva a határon túli területeken egy kevésbé szekularizált, konzervatívabb világképet mutatnak (*Pusztai 2009*). Számunkra mind a két vizsgálat eredményei relevánsak lehetnek, hiszen az egyetemista-főiskolai hallgatók populációja a jövőbeli értelmiséget képezi le, míg kutatásunk mintájának jellege a tradicionálisabb értékek fokozottabb megjelenését predesztinálhatja. Ha összevetjük saját kutatásunk eredményeit (1. ábra) az országos vizsgálattal, kijelenthetjük, hogy az értékpreferenciák két pólusán – a jövedelemtől és a műveltségtől eltekintve – azonos kategóriák találhatók (család, jövővel kapcsolatos tervek első-, míg a kultúra, a hit és a politika az utolsó helyen szerepelnek). Csupán két ponton tapasztalhatunk lényeges eltérést: a pénz (Bauer: 8,8, saját kutatás: 7,8) és a magyarság (8,4–7,5) a hallgatói mintában jelentősen kevésbé preferált érték. Emellett saját kutatásunkban csekély mértékben, de magasabb skálaértéket kapott a műveltség (8,4 – saját kutatás: 8,6), a barátok (8,4–8,6), a munka-tanulmányok (8,4–8,5), a vallásos hit (5,1–5,3) és a politika-közélet (4–4,2), alacsonyabb pontszámokat pedig a jövővel kapcsolatos tervek (9,7–9,6) és a szabadidő (8,3–8,1). A legtöbb eltérés illeszkedik a mintánk „hallgatói” jellegéhez (pl. a pénz mérsékeltebb, a műveltség, a munka-tanulmányok fokozottabb dominanciája), mások a határon túli területek tradicionálisabb jellegével is magyarázhatók (pl. vallásos hit), bizonyos eltérések magyarázata azonban már komolyabb nehézségekbe ütközik, és alaposabb elemzéseket igényelne (pl. magyarság, szabadidő).

1. ábra: A hallgatói minta értékpreferenciáinak feltérképezése (N=952)

Elemzésünk következő lépéseként a független változóknak (ország, egyetemi kar, nem, településtípus) a hallgatói preferenciákra gyakorolt hatását vizsgáltuk meg. A minta magyarországi, erdélyi, illetve beregszászi részekre osztása rávilágít arra, hogy a határ az értékrendek között is jelentős választóvonalat képez, és pusztán a tradicionális-modernizációs tengely mentén nem helyezhetők el rajta a különböző hallgatói csoportok (1. táblázat). A magyarországi diákok skálaértékei egy szekularizált, a politika-, a kultúra- és a műveltség fogalmára kevésbé nyitott csoportot rajzol ki, amely azonban a pénz-, az emberi kapcsolatok, valamint a szabadidő kategóriáját sem értékeli magasra. A beregszászi fiatalok csoportja vallásosabb, a közélet felé nyitottabb, és tradicionálisabb értékrendszerrel bír, amelyben a szabadidőnek és a családon kívüli baráti kapcsolatoknak szűkebb terep jut. Sajátosan magas skálaértékek jellemzik a PKE hallgatóit, akik különösen magas skálaértékkel jellemezték a vallásos hittel, a pénzzel, valamint a kikapcsolódás könnyedebb formáival összefüggő értékeket, a politika világa azonban – a határon belüli almintához hasonlóan – meglehetősen távol áll a gondolkodásuktól. Esetükben tehát a tradicionális-vallásos elemek és a materialista javak párhuzamosan jelennek meg. Kiemelendő, hogy a magyarság, mint érték, csupán ebben az almintában kap átlag feletti skálaértéket.

Az egyetemi karok független változóként való kezelése joggal válthat ki vitát, hiszen alapvető fontosságú szocio-kulturális változók bonyolult kölcsönhatásainak (pl. szülők iskolai végzettsége, gazdasági tőke nagysága stb.) eredményeképpen képezhetnek egy, a társadalmi csoport hovatartozást is reprodukáló csatornát. Az

értékrendszerek eltérései arra világíthatnak rá, hogy a szülői házból hozott javak nem csak „kemény” változókkal ragadhatók meg, hanem a gondolkodási struktúrákban is komoly eltéréseket mutatnak – mindamellet természetesen nem zárhatjuk ki a pályaorientációban is szerepet játszó egyéni tulajdonságok szerepét sem. Elemzésünk során a mintánkból leválasztottuk a nagyobb egyetemi karok hallgatóit, mivel a Debreceni Egyetemen kívüli intézmények esetében a karokra a mintavétel nem kvóták felhasználásával történt. Az értékpreferenciáik eltéréseit a 2. táblázat tartalmazza.

1. táblázat: A hallgatói értékpreferenciák országok szerinti bontásban (N=952)

	Család	Munka- tanulmányok	Szabadidő	Barátok	Politika- közélet	Kultúra	Hit	Pénz
Magyarország	9,6	8,5	8,1	8,6	4,2	6,9	4,9	7,7
Nagyvárad	9,9	9,0	8,5	8,7	4,2	7,6	8,9	8,3
Beregszász	9,9	8,6	7,8	8,4	5,7	7,8	8,2	7,8
Hallgatói minta	9,6	8,5	8,1	8,6	4,2	7,0	5,3	7,8

	Milyen munkát végez	Magyarság	Szülők jövedelme	Műveltség	Hasznosság	Jövőre vonatkozó tervek
Magyarország	7,4	6,9	8,6	7,6	9,2	7,4
Nagyvárad	8,6	8,0	9,3	8,6	9,5	8,6
Beregszász	8,9	7,5	8,9	8,1	9,1	8,9
Hallgatói minta	8,4	7,5	7,0	8,6	7,7	9,2

2. táblázat: A hallgatói értékpreferenciák karonkénti bontásban (N=394)

	Család	Munka- tanulmányok	Szabadidő	Barátok	Politika- közélet	Kultúra	Hit	Pénz
Agrártud.	9,8	8,6	8,1	9,1	4,6	6,9	4,8	8,2
BTK	9,5	8,4	8,0	8,4	4,8	7,5	5,3	7,1
TTK	9,4	8,2	7,8	8,3	3,5	6,7	4,8	6,9
Közgazdaságtud.	9,1	7,6	7,4	8,2	4,1	5,6	4,1	7,1
Orvosi Kar	9,6	8,9	8,5	8,8	3,8	7,4	5,7	7,7
Jogi és Áll.tud. Kar	9,7	8,7	8,1	8,2	4,3	7,4	5,5	7,4
Hallgatói minta	9,6	8,5	8,1	8,6	4,2	7,0	5,3	7,8

	Milyen munkát végez	Magyarság	Szülők jövedelme	Műveltség	Hasznosság	Jövőre vonatkozó tervek
Agrártud.	8,9	8,6	7,5	9,0	7,9	9,6
BTK	8,2	7,3	6,6	8,4	7,5	9,2
TTK	8,0	6,7	6,1	8,1	7,1	8,8
Közgazdaságtud.	7,8	6,9	6,7	7,7	6,4	8,5
Orvosi Kar	8,8	7,8	7,1	8,8	8,2	9,2
Jogi és Áll.tud. Kar	8,4	7,5	6,9	8,6	7,7	9,0
Hallgatói minta	8,4	7,5	7,0	8,6	7,7	9,2

A táblázatról leolvasható, hogy az egyetemi karok változója a legtöbb érték esetében sokkal nagyobb differenciákat eredményez, mint az országonkénti bontás. Különösen igaz ez a munka-tanulmányok, a magyarság, valamint kiugró mértékben a hasznosság kategóriájára. Az ország változója csupán három értéket, a vallásos hitet, a politika-közélet dimenzióját, valamint a munka milyenségét magyarázta erősebben.

Az egyetemi karok hallgatóiról kirajzolódó kép sokszor egybecseng a sztereotípiákkal, más esetekben új sajátosságokkal egészíti ki azt – vagy mond annak ellent. A hallgatói minta átlagaihoz leginkább a jogászok értékpreferenciái közelítenek, ugyanakkor az ő esetükben kultúra-orientált, vallásosabb és a kortárs csoport nyújtotta kapcsolatokat alacsonyabba értékkelő beállítottságot találunk. Az agrártudományi kar hallgatóinak világméretű talán legjobban egy családközpontú-gyakorlatias orientációval lehetne jellemezni, amely azonban nem jelent egy hagyományos értelemben vett „konzervatív” gondolkodást, hiszen míg a magyarságot kiugróan magasra, a vallásos hitet az átlagtól alacsonyabban értékelték. A bölcsészek a kultúra-, és a politika-közélet kategóriáit a leginkább fogadják el, míg az anyagiakkal kapcsolatos értékek megítélése azonban elmarad a hallgatói átlagtól. A természettudományi kar hallgatói szinte minden értéket alacsony skálaértékekkel jellemeztek, de különösen igaz ez a magyarság, valamint a pénz kategóriája esetében. A közgazdász hallgatók gondolkodása ez utóbbi almita beállítottságaira hasonlít, viszont kiemelésre érdemes, hogy a karonkénti bontás legalacsonyabb átlagait a család, a munka-tanulmányok, a szabadidő, a barátok, a kultúra, a vallásos hit, a munka milyensége, a műveltség, a hasznosság, valamint a jövőre vonatkozó tervek esetében ezen hallgatóknál találjuk. Az orvosi kar almitájában kiemelkedő fontossággal bír a hallgatók életében a szakmai elhivatottság, felértékelődik a szabadidő, de a legmagasabb értéket kapja a hasznosság és – némileg meglepő módon – a vallásos hit is. A szabadidő fontosságának egyik lehetséges magyarázata az orvostanhallgatók tanulás-központú életmódja, amelynek során a rekreációra és a szabadidőre fordított időtartamokat minimalizálják a diákok (Bocsi 2008). Az egyetemi karok változójáról tehát összességében elmondhatjuk, hogy jelentős mértékben alakítja a diákok gondolkodását, és ha az alacsony elemszámok miatt a további elemzési technikákban már nem is használjuk fel független változóként, használata más érték-szociológiai vizsgálatokban hasonló populáció esetében indokolt lehet.

A fiúk és a lányok értékrendje az eddigi bontásokhoz képest csekélyebb eltéréseket mutat – jelentősen elmaradnak az itt tapasztalható differenciák az egyetemi kar hatásától, és valamelyest tompábbak az országonkénti eltérésektől is. A hallgatói minta átlagától a fiúk értékei szinte minden esetben elmaradnak (3. táblázat) – kivételt ez alól a közélet-politika kategóriája (ahol az eltérés 0,1), valamint a szabadidő fontossága képez (az értékek megegyeznek mindkét nemnél). A legnagyobb eltérés a vallásos hit, valamint a hasznosság esetében tapasztalható – a 0,8-as különbség azonban jelentősen elmarad a korábban használt független változók hatásától. Első pillantásra meglepő eredmények tűnik, hogy a munkával és a pénzzel kapcsolatos kategóriák is a lányok esetében mutatnak magasabb skálaértékeket.

3. táblázat: A hallgatói értékpreferenciák nemek szerinti bontásban (N=944)

	Család	Munka- tanulmányok	Szabadidő	Barátok	Politika- közélet	Kultúra	Hit	Pénz
Fiúk	9,3	8,2	8,1	8,4	4,3	6,6	4,7	7,7
Lányok	9,8	8,7	8,1	8,6	4,2	7,1	5,5	7,8
Hallgatói minta	9,6	8,5	8,1	8,6	4,2	7,0	5,3	7,8

	Milyen munkát végez	Magyarság	Szülők jövedelme	Műveltség	Hasznosság	Jövőre vonatkozó tervek
Fiúk	8,2	7,4	6,8	8,2	7,1	9,0
Lányok	8,5	7,6	7,2	8,8	7,9	9,3
Hallgatói minta	8,4	7,5	7,0	8,6	7,7	9,2

A településtípus szerinti megoszlás (megyeszékhely, kisebb város, falu-tanya) hatása szintén elmarad az ország, valamint az egyetemi kar magyarázó erejétől (4. táblázat). Az egyes kategóriák megítélésakor a két szélső pólust leginkább a megyeszékhelyek és a falvak-tanyák adják – kiugró értékeket a kisebb városok csupán két esetben mutatnak fel.

4. táblázat: Hallgatói értékpreferenciák az állandó település típusa szerint (N=921)

	Család	Munka- tanulmányok	Szabadidő	Barátok	Politika- közélet	Kultúra	Hit	Pénz
Megyeszékhely	9,6	8,4	8,3	8,5	4,2	7,1	4,8	7,7
Kisebb város	9,6	8,5	8,0	8,5	4,1	6,8	5,1	7,7
Falu	9,8	8,6	8,0	8,6	4,5	7,0	6,0	8,0
Hallgatói minta	9,6	8,5	8,1	8,6	4,2	7,0	5,3	7,8

	Milyen munkát végez	Magyarság	Szülők jövedelme	Műveltség	Hasznosság	Jövőre vonatkozó tervek
Megyeszékhely	8,4	7,4	7,0	8,6	7,6	9,2
Kisebb város	8,4	7,3	6,9	8,6	7,6	9,2
Falu	8,4	8,0	7,3	8,8	7,7	9,2
Hallgatói minta	8,4	7,5	7,0	8,6	7,7	9,2

Előzetes elvárásainktól eltérően azonban azok a hallgatók, akiknek állandó lakóhelye a települési hierarchia alsó szegmense, sem írhatók le – még nagyvonalakban sem – a tradicionális jelzővel. Jellemző rájuk, hogy az emberi kapcsolatokat, a munka-tanulmány kategóriát, a vallásos hitet, a pénzzel kapcsolatos értékeket, a hasznosságot, a műveltséget, a magyarságot és a politikát-közéletet értékelik magasabban, míg a megyeszékhelyeken élő alminta esetében a szabadidő és a kultúra kap magasabb értékeket. A legnagyobb eltérést egy adott érték megítélésakor a vallásos hit mutatja (1,2), de kiemelhetjük még a magyarsághoz kapcsolódó differenciákat is (0,7).

A független változók közül a hallgatói értékvilágokat a karonkénti hovatarthatóság magyarázta a legerősebben, de szintén jelentősnek bizonyult az országhatárok – értékrendeket is – elválasztó hatása. Minden egyes kategória esetében e két változó közül került ki az, amelyik a legnagyobb különbségeket eredményezte. A statisztikai eljárások elvégzése előtt feltételeztük, hogy a legnagyobb eltérésekkel a vallásos hit átlagai rendelkeznek – ezen előfeltevésünk a rendelkezésre álló adatok alapján valószínűsíthető. A vallásos hittől elmarad, de szintén nagy eltéréseket mutat a politika-közélet kategóriája is. Előzetes elvárásunk volt az is, hogy a modern értékvilág jellegzetességei a falun élők és a határon túliak esetében foghatók meg – ez az előfeltevés azonban ebben a formában nem állja meg a helyét. Az ország szerinti bontás esetében Erdélyben egyszerre jelentek meg a modern és a posztmodern értékek, Beregszászban pedig a pénz képezett egy kevésbé domináns értéket, miközben a munkára és a jövőre vonatkozó tervek skálaértékei magasak voltak. A magyarországi diákok esetében azonban nagyvonalakban a posztmodern értékek – még ha leginkább negatív formában is (a pénz, a munka és a tanulmányok, jövőre vonatkozó elutasításában) megfoghatóak. A modern-posztmodern tengely, ha nem is teljes pontossággal, de kirajzolódik a másik magyarázó változó, a településtípus esetében. Eddigi elemzésünk alapján valószínűsíthetjük tehát, hogy a modern-posztmodern értékek különválása a hallgatói életvilágok esetében – az elemzésbe bevont változók mentén – csupán a megyeszékhely-falu kategóriáinak összevetésekor ragadható meg.

Az értékek együttjárásának vizsgálata

A következő lépésben az egyes értékek együttjárását vizsgáltuk meg parciális korreláció segítségével. A modellből kiemeltük az ország, a nem és a településtípus hatását, majd a korrelációt mind a hallgatói minta egészén, mind pedig a független változók egyes csoportjainak mentén lefuttattuk. Előzetes elvárásaink szerint a hallgatói mintában a materiális (pénz, szülők jövedelme, munka-tanulmányok, milyen munkát végez, jövőbeni tervek, műveltség), illetve a posztmateriális (szabadidő, barátok) értékek elkülönülése figyelhető meg. A kapott eredményeket az 5–7. táblázat tartalmazza. A nyilak a minta átlagában, valamint az egyes országok esetében is szereplő értékpárok esetében jelölik a korrelációs együtthatók egymáshoz viszonyított értékeit. Az öt legmagasabb korrelációs együtthatókkal bíró értékpár a táblázatokban minden esetben szignifikáns (sig.: 0,005).

A minta egészében a leggyakrabban együttjáró értékpárok közül kettő sorolható a materiális (szülők jövedelme – pénz, milyen munkát végez – pénz), egy pedig a posztmateriális (barátok – szabadidő) kategóriába. Átfedést a két értékhalmaz között ebben az esetben nem találtunk. A magyarországi al minta korrelációs táblája nagymértékben hasonlít a minta egészéhez, de kiegészül egy további materiális értékpárral (jövőbeni tervek – milyen munkát végez). A nagyváradai és a beregszászi hallgatók esetében azonban sajátosabb rajzolatokkal találkozunk, és a modern-posztmodern értékek keveredését tapasztalhatjuk (pl. műveltség – szabadidő,

milyen munkát végez – szabadidő, pénz – szabadidő). Kiemelésre érdemes, hogy a barátok – szabadidő értékpár, amely minden csoportban a leggyakoribb együttjárást eredményezi, a beregszászi almintába nem került be – a rangsort ugyanis a munka milyenségével kapcsolatos, többnyire materiális kategóriák vezetik.

5. táblázat: A leggyakrabban együttjáró öt értékpár a minta egészében és országok szerinti bontásban – korrelációs együttthatókkal (N=952)

Minta egésze	Magyarország		Nagyvárad		Beregszász
Barátok - szabadidő (0,573)	Barátok - szabadidő (0,586)	↑	Barátok - szabadidő (0,553)	↓	Milyen munkát végez - pénz (0,622)
Hasznosság - műveltség (0,520)	Hasznosság - műveltség (0,523)	↑	Hasznosság - munka, tanulmányok (0,501)		Milyen munkát végez - jövőbeni tervek (0,607)
Szülők jövedelme - pénz (0,452)	Szülők jövedelme - pénz (0,452)		Hasznosság - barátok (0,486)		Milyen munkát végez - Szabadidő (0,536)
Milyen munkát végez - pénz (0,441)	Milyen munkát végez - pénz (0,446)	↑	Művelt-e - műveltség (0,478)	↑	Pénz - szabadidő (0,516)
Művelt-e - műveltség (0,419)	Jövőbeni tervek - milyen munkát végez (0,436)		Műveltség - szabadidő (0,466)		Hasznosság - műveltség (0,516)

6. táblázat: A leggyakrabban együttjáró öt értékpár a minta egészében és nemek szerinti bontásban – korrelációs együttthatókkal (N=944)

Minta egésze	Fiúk		Lányok
Barátok - szabadidő (0,573)	Barátok - szabadidő (0,547)	↓	Barátok - szabadidő (0,588)
Hasznosság - műveltség (0,520)	Hasznosság - műveltség (0,546)	↑	Hasznosság - műveltség (0,495)
Szülők jövedelme - pénz (0,452)	Jövőre vonatkozó tervek - műveltség (0,484)		Szülők jövedelme - pénz (0,493)
Milyen munkát végez - pénz (0,441)	Hasznosság - munka, tanulmányok (0,450)		Milyen munkát végez - pénz (0,456)
Művelt-e - műveltség (0,419)	Milyen munkát végez - munka, tanulmányok (0,441)		Milyen munkát végez - jövőre vonatkozó tervek (0,427)

A nemek szerinti bontás alapján kijelenthetjük, hogy a korrelációs együttthatók tekintetében, valamint a kirajzolódó mintázatok alapján a lányok értékpreferenciái

közelebb állnak a minta átlagához. A fiúk esetében megjelenő új értékpárok mind a materiális halmazba sorolhatók, és erősen köthetőek a munka-központú értékrendhez, a lányok esetében pedig egy sajátos, pusztán az anyagiakra vonatkozó pár is megragadható (szülők jövedelme – pénz). A táblázatról leolvasható, hogy az értékek keveredését a materiális-posztmateriális tengelyen a nemek szerinti bontásban nem figyelhetjük meg.

7. táblázat: A leggyakrabban együttjáró öt értékpár a minta egészében és településtípus szerinti bontásban – korrelációs együtthatókkal (N=931)

Minta egésze	Megyeszékhely	Falu-tanya	Kisebb város
Barátok - szabadidő (0,573)	Barátok - szabadidő (0,613)	Hasznosság - műveltség (0,535)	Barátok - szabadidő (0,596)
Hasznosság - műveltség (0,520)	Szülők jövedelme - pénz (0,532)	Barátok - szabadidő (0,515)	Hasznosság - műveltség (0,526)
Szülők jövedelme - pénz (0,452)	Hasznosság - műveltség (0,505)	Szabadidő - munka, tanulmányok (0,460)	Milyen munkát végez - pénz (0,496)
Milyen munkát végez - pénz (0,441)	Milyen munkát végez - pénz (0,500)	Jövőre vonatkozó tervek - műveltség (0,444)	Jövőre vonatkozó tervek - műveltség (0,453)
Művelt-e - műveltség (0,419)	Milyen munkát végez - munka, tanulmányok (0,479)	Szabadidő - művelt-e (0,423)	Jövőre vonatkozó tervek - milyen munkát végez (0,431)

A megyeszékhelyeken élő diákok a hallgatói mintához hasonló értékpárokat produkálnak, amelyet két további materiális együttjárással egészítenek ki (pénz – szülők jövedelme, milyen munkát végez – munka, tanulmányok). A kisebb városok lakói a barátok-szabadidő értékpárt szintén ebből a halmazból egészítik ki, a faluban állandó lakóhellyel bíró hallgatók esetében azonban ismét megfoghatjuk a materiális-posztmateriális preferenciák keveredését (szabadidő – munka, tanulmányok, szabadidő – művelt-e), a leggyakrabban együttjáró kategóriát pedig a hasznosság – műveltség jelenti. Éles eltéréseket találhatunk tehát akkor, ha a mintát bontjuk a magyarországi és a határon túli területekre, nemek szerint, vagy pedig a falu-város (megyeszékhely és kisebb város) felosztásban. A materiális és posztmateriális értékek keveredése tehát fokozottabban jellemző a határon túli területeken és a falvak almintájában (v.ö.: Pusztai 2009).

Hallgatói csoportok kialakítása az értékpreferenciák alapján

Elemzésünk utolsó lépéseként faktoranalízist végeztünk a hallgatói minta értékpreferenciái alapján, majd a korábban is felhasznált három független változó felhasználásával megismételtük a műveletet. Célunk az volt, hogy megvizsgáljuk, a

diákok mely almintáját jellemzi az átlagtól leginkább eltérő rajzolat az értékvilágok tekintetében. Előzetes elvárásaink szerint az országhatár képezi a legmarkánsabb választóvonalat. A hallgatói minta egészének faktoranalízisét a 8. táblázat mutatja be. A kialakítandó faktorok számát előzetesen nem adtuk meg. Az elvégzett elemzésekben a faktorok a mintának és az almintáknak minimum 49 százalékát fedték le. A táblázat oszlopai az egyes faktorokhoz kapcsolódó faktorsúlyokat tartalmazzák.

8. táblázat: A hallgatói minta faktora

Értékek	Faktorok			
	Hallgatói - altruista	Vallásos	Társasági élettől elforduló	Énközpontú anyagi
Szabadidő	0,747		-0,596	
Barátok	0,736		-0,672	
Pénz	0,716	-0,525		0,406
Mennyi a szülei jövedelme	0,640	-0,334	0,320	0,381
Hasznos a társadalomban	0,627			-0,309
Kultúra	0,616	0,494		
Művelt-e	0,598			
Politika, közélet	0,596			0,492
Jövővel kapcsolatos tervek	0,557	0,608		-0,350
Hit	0,522	0,448		
Milyen munkát végez	0,522	-0,330		
Munkája, tanulmányai	0,456			-0,272
Magyar	0,440	0,319		
Család				

Az ábráról leolvasható, hogy a faktorok kialakításakor a legmeghatározóbb szerepet a szabadidő (0,747), a barátok (0,736) és a pénz (0,716) bír, míg a család megítélése az egyes csoportok kialakításakor szinte semmilyen szerepet nem játszott. A vallásos hit, amely az átlagok vizsgálatakor a legnagyobb eltéréseket produkálta, ebben az esetben csupán a rangsor középső szegmensében kapott helyet. A művelt során négy faktort sikerült elkülöníteni, ezek összességében a mintánk 56,8 százalékát fedték le. A hallgatói-altruista orientáció mind a tanulmányokkal, mind pedig a szabadidővel kapcsolatos kategóriákhoz magas skálaértékeket társít. Kiemelendő, hogy a hasznosság „rátelepszik” a faktorra, hiszen más csoportokban vagy negatív, vagy semleges szerepet játszik. A vallásos csoport magasra értékeli a kultúrát és a politikát, míg a pénzzel kapcsolatos kategóriákhoz visszafogottabb viszonyulással bír. A társasági élettől elforduló csoport leginkább a barátok és a szabadidő negatív megítélése alapján határozható meg, az énközpontú-anyagi csoport pedig nyitott a pénz és a politika irányába, de elutasító a társadalmi hasznosság és a jövővel kapcsolatos tervek esetében.

A lányok almintájában három csoportot tudtunk elkülöníteni a faktoranalízis segítségével: ezek a hallgatói-altruista, a vallásos, valamint a társasági élettől el-

forduló faktorok voltak. Az énközpontú-anyagias csoport nem volt megragadható – bár esetükben az egyes értékek átlagaikor a pénzzel kapcsolatos attitűdök magasabb értéket kaptak. Kiemelésre érdemes az is, hogy a hit a lányok faktorainak minden esetben pozitív előjelű alakító tényezője. A fiúk almintájában az első két faktor esetében találtunk hasonlóságot, a társasági élettől elforduló helyett azonban egy „külvilágra nyitott könnyed” csoport formálódott ki, a negyedik faktorból pedig egy „anyagias” csoport ragadható meg (a közélet alacsonyabb, a hasznosság semleges értékeket kapott – 9. táblázat). A rokonítható faktorok kapcsán emelhetjük ki azt aényt, hogy a fiúk vallásos csoportjában a politika pozitív, a szabadidő- és a barátok viszont negatív irányban válik a faktorokat alkotó tényezővé.

9. táblázat: Faktorok a fiúk almintájában

Értékek	Faktorok			
	Hallgatói - altruista	Vallásos	Külvilágra nyitott könnyed	Anyagias
Művelt-e	0,739			
Hasznos a társadalomban	0,706		-0,270	
Jövővel kapcsolatos tervei	0,638		-0,250	
Munkája, a tanulmányai	0,633			-0,347
Milyen munkát végez	0,615	-0,324	-0,267	
Szabadidő	0,569	-0,327	0,464	-0,255
Kultúra	0,551	0,461		
Mennyi a szülei jövedelme	0,551			0,460
Magyar	0,528	0,283		
Barátok	0,478	-0,358	0,622	
Pénz	0,438	-0,490		0,514
Család	0,338			0,276
Politika	0,329	0,501	0,433	0,304
Hit	0,316	0,584		

A településtípus szerinti bontás során először a megyeszékhelyeken élő diákok értékvilágait vizsgáltuk meg. Az itt kialakított faktorok nagyvonalakban leképezték a hallgatói minta egészét. A kisebb városok almintája esetében (10. táblázat) azonban már komolyabb eltérés mutatkozott, hiszen a „társasági élettől elforduló” helyett egy „szabadidő-orientált” csoport jelent meg, amely elutasítja a műveltséget, a jövőre vonatkozó terveket és a társadalmi hasznosságot.

Legsajátosabb rajzollattal a falvakból érkező hallgatók rendelkeztek (11. táblázat), akiknek az esetében a „társasági élettől elforduló” csoportot egy „külvilágra nyitott” helyettesíti, a materiális javakat középpontba állító faktor pedig erős jelenorientációt kap („anyagias jelenorientált” csoport). Kiemelendő, hogy a vallásos faktor értékvilágát – a hallgatói mintával ellentétben – a jövővel kapcsolatos tervek negatív előjellel alakítják.

10. táblázat: Faktorok a kisebb városok almintájában

Értékek	Faktorok			
	Hallgatói - altruista	Vallásos	Szabadidő- orientált	Énközpontú anyagias
Művelt-e	0,706		-0,325	
Hasznos a társadalomban	0,641		-0,340	-0,278
Milyen munkát végez	0,635	-0,397		
Jövővel kapcsolatos tervei	0,622	-0,287	-0,265	
Munkája, a tanulmányai	0,570			-0,385
Kultúra	0,569	0,497		
Szabadidő	0,523		0,671	
Magyar	0,510			0,437
Mennyi a szülei jövedelme	0,508	-0,427		0,399
Pénz	0,508	-0,605		
Politika	0,480	0,327		0,473
Barátok	0,462		0,699	
Család	0,431			
Hit	0,338	0,539		

11. táblázat: Faktorok a falvak almintájában

Értékek	Faktorok			
	Hallgatói - altruista	Vallásos	Külvilágra nyitott	Anyagias jelen-orientált
Művelt-e	0,721			
Munkája, a tanulmányai	0,693			
Hasznos a társadalomban	0,692		-0,283	
Szabadidő	0,635	-0,347	0,363	
Kultúra	0,595	0,433		
Milyen munkát végez	0,577	-0,294		
Mennyi a szülei jövedelme	0,577		-0,316	0,432
Jövővel kapcsolatos tervei	0,568	-0,310		-0,446
Magyar	0,507	0,395		
Barátok	0,473	-0,277	0,618	-0,284
Család	0,405			
Pénz	0,398	-0,475		0,563
Hit	0,395	0,634		
Politika	0,321	0,519	0,420	

Az országhatárok által kialakított alminták esetében a magyarországi diákok érték-rajzolata szinte teljesen megegyezett a minta átlagával, a beregszászi, valamint a nagyváradi hallgatók esetében azonban jelentős különbségeket tapasztalhattunk. Beregszászon (12. táblázat) két megegyező faktort találtunk (hallgatói-altruista és vallásos), a külvilágtól való elfordulás azonban kiegészült a konzervatív értékek

(vallásos hit, magyarság) preferálásával („konzervatív-bezárkózó”), az anyagi javak köré csoportosuló értékek alapján pedig nem formálódott ki hallgatói csoport. Egy olyan faktor jelenik meg negyedik típusként, ahol erős a magyarság-, valamint a munka és a tanulmányok elutasítása, a hasznosság viszont kiugróan magas értéket kap („altruista gyenge nemzeti identitással”). Érdekes tény, hogy a rokonítható faktorok is kisebb-nagyobb eltéréseket mutatnak a minta átlagához képest: a hallgatói altruista csoportot pl. nem alakítja a hit, a vallásos hallgatók értékvilágában pedig negatív előjellel jelenik meg a magyarság és a jövővel kapcsolatos tervek, míg a barátok, a politika és a munka-tanulmányok támogatása fontos csoportalakító tényezővé válik.

12. táblázat: Faktorok a beregszászi almintában

Értékek	Faktorok			
	Hallgatói - altruista	Vallásos	Konzervatív bezárkózó	Altruista gyenge nemzeti identitással
Milyen munkát végez	0,832			
Művelt-e	0,700			
Szabadidő	0,698			-0,313
Kultúra	0,679	0,425		
Pénz	0,656	-0,469		-0,252
Jövővel kapcsolatos tervei	0,626	-0,346	0,274	0,350
Munkája, a tanulmányai	0,584	0,375		-0,390
Magyar	0,567		0,463	-0,482
Hasznos a társadalomban	0,566			0,606
Mennyi a szülei jövedelme	0,528	-0,448		
Politika	0,385	0,484	-0,473	
Barátok	0,385	0,547	-0,358	
Család			0,714	
Hit		0,593	0,511	

A nagyváradi hallgatók értéktérképe mutatja a legsajátosabb rajzolatot – mintánk egészével csupán egyetlen ponton, a „hallgatói-altruista” csoportban mutat hasonlóságot (13. táblázat). Az újonnan megragadható faktorok a következők: „politika felé orientálódó” (gyenge magyarságtudattal, a család- és a barátok elutasításával), „közélettől elforduló gyenge magyarságtudattal”, „társasági léttől elforduló vallásos” és „műveltségcentrikus-jövőközpontú” (a család és a hit elutasításával). Kiemelésre érdemes az is, hogy a magyarság mint érték magas fokú elfogadása a politika két teljesen ellentétes megítélési módjával alakít kis sajátos faktorokat. Azt a hipotézisünket, miszerint az értékrendek mentén kialakítható csoportok esetében az országhatárok jelentik a legmarkánsabb törésvonalat, pontosítanunk kell. A nagyváradi hallgatói mutattak ugyanis a minta egészétől teljesen eltérő rajzolatot, a beregszászi hallgatók sajátosságának mértéke megfeleltethető volt más alminták eltéréseinek (pl. fiúk, falusiak). A korrelációs elemzés azonban a materiális-poszt-

materiális értékek gyakoribb összekapcsolódása miatt mégis alátámasztja azt az elképzelésünket, hogy a határ egyfajta törésvonalként működik a hallgatók értékpreferenciájának esetében.

13. táblázat: Faktorok a nagyváradalmintában

Értékek	Faktorok				
	Hallgatói - altruista	Politikai felé orientálódó	Közélettől elfor- duló gyenge ma- gyarságtudattal	Társasági élettől elforduló vallásos	Műveltség- centrikus- jövőközpontú
Munkája, a tanulmányai	0,699	-0,327		0,298	
Szabadidő	0,679			-0,438	
Pénz	0,646				
Hasznos a társadalomban	0,645	-0,346	-0,337		
Barátok	0,641	-0,378		-0,490	
Kultúra	0,610	0,297	-0,369		0,268
Mennyi a szülei jövedelme	0,596	0,260	0,492		
Milyen munkát végez	0,567			-0,328	
Művelt-e	0,531	0,266			0,619
Család	0,327	-0,449		0,442	-0,333
Hit, vallás	0,322		-0,251	0,587	-0,304
Magyar		0,483	-0,597		
Politika		0,524	-0,476		
Jövővel kapcsolatos tervek		-0,349	0,283		0,595

Összegzés

A három országra kiterjedő vizsgálatban az értékpreferenciák területén a legmélyebb törésvonalat az egyetemi karok, valamint az országhatárok képezték, míg a nemek szerinti bontás differenciái csekélyebb mértékűnek mutatkoztak. Elemzésünk rámutatott arra a tényre, hogy az az elképzelés, amely a határon túli és a határon belüli területeket egy tradicionális-modern tengelyen képzelel el, nem állja meg a helyét – a nagyváradalmintában ugyanis mind a modern, mind pedig a posztmodern kategóriákat magasan értékelték, míg a beregszászi fiatalok gondolkodása már tradicionálisabb vonásokat mutat. A határ éles választóvonalat képez a vallás esetében is – a magyarországi hallgatók szekularizáltabb világképét a hit alacsony skálaértéke valószínűsíti.

Elemzésünknek azonban számos elvarratlan szála maradt (pl. az egyetemi karok bevonása a többváltozós eljárásokba), amelyek akár statisztikai, akár területi okokból nem képezhették vizsgálatunk tárgyát. Mégis mintánk segítségével sikerült megragadnunk bizonyos törésvonalakat és tendenciákat, kiegészíthettünk már megállapítást nyert tényeket, és új, korábban nem, vagy alig elemzett kutatási problémákra is bukkantunk.

IRODALOM

- BAUER B. (2005) A fiatalok értékvilága, társadalmi közérzete. In: BAUER B. & SZABÓ A. (eds) *Ifjúság 2004. Gyorsjelentés*. Budapest, Mobilitás Ifjúságkutatási Iroda. pp. 81–97.
- BAUER B. (2002) Az ifjúság viszonya az értékek világához. In: SZABÓ (et al) (eds) *Ifjúság 2000. Tanulmányok I.* Budapest, Nemzeti Ifjúságkutató Intézet. pp. 202–219.
- BELUSZKY T. (2000) Értékek, értékrendi változások Magyarországon 1945 és 1990 között. *Korall*, No. 1. pp. 137–154.
- BOCSI V. (2010) Differences between the time usage of students in the light of the scale of values and religiousness. In.: PUSZTAI G. (ed) *Religion and Higher Education*. Debrecen, Center for Higher Education Research and Development. (Megjelenés alatt.)
- BOCSI V. (2008) *Az idő a campusokon. Felsőfokú tanulmányokat folytató hallgatók időszociológiai vizsgálata*. Debrecen, Debreceni Egyetem. (PhD-értekezés.)
- KAMARÁSI I. (2010) Érték, értékelés és értékrend (szociológiai és szociálpszichológiai nézőpontból) http://www.metaelmelet.hu/pdfek/tanulmanyok/ertek_ertekeles.pdf [Letöltve: 2010. 02. 23.]
- PUSZTAI, G. (2007) The long-term effects of denominational secondary schools. *European Journal of Mental Health*, No. 2. pp. 3–24.
- PUSZTAI G. (2009) *A társadalmi tőke és az iskola*. Budapest, Új Mandátum Kiadó.
- SZILVÁSI L. (2005) *Szervezetpszichológia*. Eger, EKTf.
- ТОМКА М. (2001) Hagyományos (vallási) értékek a modern társadalomban. *Educatio*, No. 3. pp. 419–433.

